

ros összefonódását mutatja többek között az is, ahogy 1920-at követően a természetgyógyászat és a kuruzslás fellendülése és népszerűsége egy előadásban a magyarok „Té-szindrómájával” kerül összefüggésbe. „Meg kell tekinteni, mondja, hogy a trianoni Magyarország fájdalmas gondokkal küszködő és igen sok narkotikumot és egyéb csillapító szereket fogyasztó szerencsétlen népsége mihez fordul manap. Mert csakis a magyarság kétségbe esése teszi.” (471.) A regényben bemutatott „betegségekre” Tompa nem kínál időtálló gyógymódot, épp ellenkezőleg, regényének minden apró mozzanatával azt demonstrálja igen határozottan, hogy történelmi események és jelenségek megértésében és feldolgozásában az időtállóság nem teljesíthető kritérium, minden kornak a maga világából értelmezve kell felállítania a maga diagnózisát. A tudományos orvoslás (a mindenkori kortársnak tekinthető értelmezés) úgy áll állandó ellentétben a kuruzslással (a leváltott értelmezéssel), hogy a két kategória határai rendkívül mobilisnak mutatkoznak. Ami „ma kuruzslás, holnap tudomány, holnap után megint kuruzslás” (483.).

Tompa Andrea második regénye igen gazdag, összetett, ennél fogva sokféle-képpen olvasható, egyedülálló szöveg, s nem (csak) a témája teszi azzá, hanem (főként) az, ahogy Tompa megírta mindezt. Lebilincselő nyelven izgalmas érdekességeken keresztül szól alapvetően fontos történelmi eseményekről, miközben beszél mostani jelenünkről is anélkül, hogy a szöveg didaktikus módon lenne áthallásos. A *Fejtől s lábtól* lenyűgözően komoly írói teljesítmény, mely Tompa Andreát már nem mint ígéretet, ahogy még első regénye, *A hóhér háza*, hanem mint kiemelkedő és igen bátor írót mutatja be. (*Kalligram*)

SZARVAS MELINDA

Termékeny önellentmondás

TORNAI JÓZSEF: AZ ESZTÉTIKAI NIHILIZMUS

(*A gondolkodó művész paradoxona*) Tornai József paradox jelenségnek vallotta magát nem is egy művében, nyilatkozatában. Az önellentmondás megléte azonban már előbb izgatott verseiben és esszéiben, mint mióta erre a vallomására vagy ön-jellemzésére fölfigyeltem volna. Észrevettem, hogy régebbi animizmusa (erre figyeltem föl róla írva legkorábban), verseinek merész látomás- és indulat gyúanyaga, képzeletvilága, ön-mitológiája, az irracionálisig túlfeszített képzettársításai, az istenesség költői hagyományának (zsoltárok, Berzsenyi, Ady, József Attila) követése vagy metafizikai sejtelmeket kifejező metaforái – mindezek – micsoda ellentétben állnak esszéinek szinte descartes-i vagy voltaire-i racionalizmusával, kérelhetetlen logikájával, a tiszta ész iránti bizalmával és az igazságért való küzdelmeiben megtorpanván fölmerülő kételyeivel. Nem tagadható, hogy magának s költészetének az intellektuális, filozofikus töltete is szokatlanul erős a többnyire hangulatfeszítő vagy hitszónoki természetű hazai lírához viszonyítva. Mégis kimondható: amilyen szívóssággal keresi önmagában az értelmén túlmutató, József Attila-i sugalla-

tot (vö.: „az értelemig és tovább”), olyan következetességgel száll szembe minden irracionális, illúziókergető és hiedelmeken alapuló tannal, vallási dogmával vagy tévesen „modern” (pl. nihilista) filozófiai tétellel, amelyről úgy érzi, hogy ellentmond a tapasztalatain nyugvó, küzdelmesen végiggondolt, ésszel felfogható tudományos világképnek. Számos verse is kifejezi ezt a kettőséget, de költészetének felajzott, érzelmi-indulati sejtető tartalma, amikor esszéit olvasom, erősen eltér bölcséletétől, s nemcsak műfaji okokból. Pedig egy tőről fakadnak – ebben áll az ő szellemiségének paradox jellege.

Könnyű erre azt mondani, hogy a költészet az költészet, a tudomány pedig tudomány – ne keverjük össze a megismerés különböző formáit: mást várunk a poézistól, és mást a tudománytól; az előbbi főként érzéki, az utóbbi főként észbeli megismerés. A vers még az álmokat is „komolyan veheti”, az elmélet legfőljebb lelki tünetnyekként elemzi őket, mint a véletlen „elszólásokat”. Am Tornai versei egyrészt sokszor a „legvadabb” szürrealista képekkel kombinálva is tartalmaznak filozofikus gondolatokat, ha néhány tételre sikerült versrészletét leszámítom, rendszerint a képzelet műveivel egybegyúrva. Másrészt: megkapó, hogy ugyanaz a szerző ennyire a tudományosság, s nem a személyes önkifejezés felé hajló esszéket ír (a magyar esszéahagyományhoz méltó, szép nyelven) amellet, hogy elsőszámú működési területe az alapjában véve imaginárius képekből, titkokból, látomásokból építkező versírás. (Van erre hazai példa, nem is egy, elsőül József Attilát említem, de ő, akinek a lírában nincs párja, a „szépkort” megérő Tornaival ellentétben, nem juthatott el szikár elméleti prózáírásának általa elérhető magaslatára.) A vers félig-meddig ismeretlen eredetű belső késztetése ugyanúgy része lett Tornai életformájának, mint a módszeres fogalmi gondolkodás, főként az egyéni és az egyetemes létezés, valamint az esztétika végső kérdéseiről. Egy elterjedt mondás szerint filozofálni annyi, mint a halálról gondolkozni, de nála a halál a lét szükségyszerű velejárója, s bár ez is gyakran foglalkoztatja, az epikureisták és buddhisták módján kezeli, bizonyos ataraxiával, higgadtan véve tudomásul elkerülhetetlenségét, kihasználva az embernek megadatott létezés egyik legnagyobb lehetőségét, a gondolkodást.

Új esszékönyve, *Az esztétikai nihilizmus* teljes szellemi fegyverzetében, vitákra készen mutatja meg Tornait, a gondolkodót. Előző prózakötetével, a 2009-ben megjelent, beszédes című esszégyűjteményével, *A szabadgondolkodóval* együtt, úgy érzem, az esszé műfajában késői öregkorára jutott föl a tetőpontra. Talán illetlenség ezen különösebben csodálkoznom, mert ebből a pályaszakaszából származó lírai műveiben is jócskán találunk „leg-” darabokat. Érdemes csínján bannunk a „legekkel”, de olyan nagy költeményt nem sokan tettek az asztalra az utóbbi években, mint a *Tejút-szemfödél*, az *Emberfejű Idő*, a *Nem vagyok én kreatúra*, a *Pacsirták és holnap* vagy a *Ha kimegyek arra a magas tetőre*, hogy csak a filozofikus verseiből, versciklusaiból említsek néhányat. S most itt ez az esszékötet, és a műfaj olyan remekléseire bukkanok benne, mint az *Emlékszem*, a *Mi az „európai társadalomfejlődés értelme”*, a *„Meg akarom ismerni származásomat!”*, *A tévbit* vagy a *Szabó Lőrinc könnyei*. A felsorolás azért nem teljes, mert ezeken az összefüggően megírt esszéeken kívül mozaikesszékből építette föl részben aforisztikusan rövid, részben pedig egy-két gépelt oldalra terjedő eszmefuttatásait. Ezek pedig

nem egyenletes, hanem hullámzó értékűek, ezért tallózni kell bennük a gondolati telitalálatokért. De érdemes ezt megtennünk, mert ahogy a költészetben is vannak négy- vagy kétsoros remekművek (például egyetlen disztichonból álló epigrammák), úgy az egy-két mondatos aforizmák között is lehetnek igazi elmésségek. A művészi és gondolati tömörítés példái ezek, melynek végletéig Weöres jutott egyszavas metafora-verseiben. Ha egyszavas metaforaleményt keresek Tornai esszéiben, olyat is találok, ha mondatból kiragadva is: „létezőkényszer”. Ez már sokat elárul világnézetéről: a lét buddhai eredetű függőségelvéről, arról, hogy semmi sincs föltételek nélkül, létezésünk nem vezethető vissza a semmire, de önmagában való, teleologikus célja sincs, „csupán” az, amit a tudatunkkal, akaratunkkal, válsztásunkkal, emberiesített ösztöneinkkel hozzáadunk biológiai életünkhöz. A „csupán” azért kívánkozott idézőjelbe, mert ez a legtöbb, amit tehetünk életidőnkben: célokat tűzünk ki magunk elé, vállaljuk az értük való fáradozást, elvetjük a tévhiteket és hamis illúziókat, s arra törekszünk, hogy részei legyünk a szellemi folytonosságnak tanítóink utódaiként és a mi utódaink nevelőiként.

(*A tévhitekről*) A „tévhit” is kulcsszava Tornainak ebben a könyvben: a szerző hosszú évek, évtizedek óta igyekszik tetten érni a gondolkodástörténet nagy téveszméit, amelyek nemegyszer százezrek és milliók sorsát pecsételték meg a történelem, a vallás- és ideológiatörténet, a régi és a mai politikai áramlatok, divatok gerjesztésével és terjesztésével. Hivatkozik a vallásokban, autokráciákban megrögződött példákra, de leginkább az általa is megélt 20. századi rögeszmék megértésének szándéka vezérli, mert ebben a megkérdőjelezhetően „fejlett” korban termelte ki magából az emberiség a legelvetemültebb tömeggyilkosokat, népek, nemzetek zsarnokait és felelősségre nem vonható környezetpusztítóit, az emberi lét legabszurdabb megnyilvánulásait. Amit a technika és tudomány terén prométheuszi szellemben, találékonyan és zseniálisan létrehozott az ember, azt az egyre tömegesebb gyilkolás, leigázás, kiuzsorázás szolgálatába állította. És ami még elszomorítóbb: a kultúra, amely főként az előbb említett bűnök ideológiai alapját s a manipulációt ellensúlyozhatná a lelkek erősítésével, etikai fölvertezettségével, a jó és a rossz, a szép és a rűt megkülönböztetésének képességével – a 20. század utolsó harmada-negyede óta (régi kezdetekre, illetve tendenciákra visszavezethetően) fokozódó iramban hanyatlik, és egyre kisebb szerepet kap az életben. A technikai tökéletesedés a mindenhová eljuttatott politikai propaganda és a giccs szolgálatába szegődött, s egyre kisebb szegmenst hagy a történetileg felhalmozott s a hivatott kevesek által további megújulásokra érdemes kultúra elterjesztésének. Még létezik, még nem száműzték a könyvkiadásból, a múzeumokból, de létere, hatása, fogyasztói tábora egyre zsugorodik. A kultúrából élők egy növekvő, agresszív része maga is részt vesz ebben a folyamatban: hamis pótszereket csempésznek be a magas irodalomba, képzőművészetbe, filmbe, zenébe. Erre a jelenségre hívja föl a figyelmet Tornai a könyv címét adó fejezetben, *Az esztétikai nihilizmusban*, de ezen kívül is gyakran megragadta az alkalmat a szólásra, folyamatosan érzékelvén és megszenvedvén ezt a jelenséget.

Ha műveit kellően terjesztenék, propagálnák, úgy, ahogy sokszor a sikerhajtás, talmi műveket rajongják körül – igaz, csak rövid ideig, amíg a divatot föl nem váltja egy vadonatúj divat –, hathatós lehetne egy másik munkamódszere is:

a klasszikus és kortárs remekművek újra- és újraértelmezése, összevetése előzményeikkel, utóhatásokkal, rokon és ellentétes műalkotásokkal. Ne csak irodalmi művekre gondoljunk: Tornai a testvérműfajokkal is mindig törődik, kitér kedvenc klasszikus és modern zeneszerzőire és képzőművészeire is. Bartóknak például van akkora hatása ízlésére és észjárására, mint ugyancsak imádott Baudelaire-jének, Adyjának, Szabó Lőrincének, József Attilájának és a többieknek. Tornai egy-egy esszéje nemcsak a tévhitek elleni felszólalás, hanem bizonyosság arra is, hogy esztétikai szempontból egyáltalán nem elutasító a hiedelmekkel terhelt vagy azokkal érintkező művészetekkel. Tudja, hogy a legkorszerűbb tudással fölvertezt elmék is eljutnak a tudás határáig, amelyen szeretnének túllépni, de be kell látniuk, közhelyszerűen mondván: „a tudomány mai állása szerint” idáig jutottunk a gondolkodásban, itt „megáll az ész”, a továbbiakról csak művészi sejtelmeink lehetnek. A nem tudás belátása türelmesebbé tesz bennünket a régiek vagy a civilizációban elmaradott társadalmakban élők tévedéseivel szemben, sőt, a 20. század nagy művészeinek sora bizonyítja, hogy milyen mély igazságok és szépségek rejlenek az archaikus műveltségben és a mai nomád, törzsi társadalmak művészetében is, de a teljesen irracionális álmokban is. Említhetők még a gyermekrajzok, a naiv művészekről vagy éppen az elmekörtani okokból deformált lelkektől származó művek. Nem beszélve arról, amiről Tornai mindig felső fokú lelkesedéssel nyilatkozik: a népdalról, népművészetről. Anélkül nemigen lehetnének ilyen toleráns megnyilatkozásai ennek a felvilágosult nézeteket valló költő-gondolkodónak. Amikor azt írja, hogy „Egy sor üres fikció híve az emberiség legnagyobb része, amelyekről azt se mondhatom, hogy csalás, hazugság, félrevezetés, mert a népek ragaszkodnak hozzájuk” – megértő hangja még nem elfogadás, csak a demokratikus érzelmű költő megnyilatkozása: nem felejtkezett meg édesanyjáról, aki rózsafüzért morzsolgatva imádkozott gyermekeinek boldogulásáért. Nem felejtkezett meg azokról az ősi művészekről sem, akiknek olyan esztétikai élményeket köszönhetett, mint a mágikus barlangrajzok, az óegyiptomi és későbbi afrikai kultúrákból származó szoborfejek vagy a festő Henri Rousseau, Paul Gauguin vásznai. Vagy saját múltunkból a népdalokat és -balladákat. Az ember kulturális kincsei nem avulnak el, mint az elhasznált mosógép, és nem vesznek el értéküket akkor sem, ha már nem tartjuk érvényesnek az általuk hordozott ideológiát. Az a jó érzés tölt el bennünket láttukon, hallatukon, hogy immár ideológiamentesen, a tiszta művészet rangján szemlélhetjük bennük az évszázadok, évezredek óta változatlanul ható vagy növekvő energiát. Ez a tény a többi között ilyen gondolatokat sugallt az esszéíró Tornainak: „Nem a semmi áll a léttel szemben, legföljebb a formavesztés. A káosz a renddel szemben”.

Gyönyörű találkozása ez a gondolat az esztétikai és az egyetemes létben a tudományos fölismerések egyik szempontját képező *formával*. Hirtelenében belém sajdul annak az emléke, hogy ifjúkorom fejtágító iskolai óráin hányszor beszéltek nekünk a tartalomnak alárendelt, másodlagosnak tartott formáról. A korszerű atomfizika számomra azt sugalmazza, hogy szinte nincs is egyéb, mint forma: valami olyasminak az elrendeződése, amelyről azt sem tudjuk, micsoda – részecske vagy energia. Ha részecske, ahogy ezt olyan parányokról is föltételezik, mint az elektron, a pozitron vagy a foton, akkor legföljebb a keringési vagy sugár-

zási irányát érzékelhetjük a ma létező műszerekkel, tömegüket nem. Ez volna az a híres *matéria*, amelyre világnézetüket alapozták a buzgó materialisták? Az atom szerkezetében és a csillagászati fekete lukakban, ahogy tudósok mondják? A világban az elrendeződés, vagyis a forma uralkodik, ami ugyanaz, mint a tartalom. A számunkra létező és megfigyelhető nagyságrendű anyagok vegytani viselkedése is az elrendeződés dolga: ha bizonyos anyagok között kémiai reakció jön létre, heves robbanással keletkeznek új vegyületek. Ez is formai kérdés: vegytani kötések heveny megváltozásán és vegyi energiák felszabadulásán alapul. És micsoda rend uralkodik egy növényi vagy állati szervezet összehangolt működésében! A több ezer halból összetevődő halcsoportok bámulatosan rendezett áramlásában és mélytengeri táncában. A forma jelentősége közismert, az *Élet és Tudomány* magazinból vagy a National Geographic Channel adásaiból vehető esetekkel is szemléltethetném. (Bátorít, hogy egy esszéjében Nemes Nagy Ágnes a tudományos hetilapból és más tudományos ismertetőkből szerzett ismereteire hivatkozott a vers rendezettségéről szóló eszmefuttatásában.)

Tornai világképének sokrétűségét próbálok szemléltetni példáimmal. A klasszikus művekben látványosabb a rendezettség, mint a mai szabad és prózaversekben, de a belső rend bonyolultabbá vált. Látásmódunk, illetve annak megtoldása: művészi képzeletünk, látomásaink átvették a tudománytól a mikrofizikai és a csillagászati léptéket, s a versben megjelenő hasonlatok, metaforák végképp kinőtték a kék ne-felejcs és a babám szeme közötti analógia arányait. A költői kép merészebb lett, nemcsak a gyakorlatlan, hanem a rutinos versolvasók számára is nehezen követhető módon. Tornainál állandósult agyműködésének az a vállalt kényszere, hogy messze meghaladja hétköznapi, önfenntartáshoz szokott létét. Egyre inkább megéli a közhellyé vált descartes-i tételt: „gondolkodom, tehát vagyok”.

Olyan mondatokon is eltöpreng, mint egyik legkedvesebb költőjének, Walt Whitmannek ez a gondolata: „Énekem témája nem nagy, mégis a legnagyobb: önmagam, ez az egyszerű, különálló személy”. Az amerikai költő életművéből kiragadva ez talán nem is hangzik oly sokatmondónak. Mégis, a még „kezdő” modern emberiség hatalmas előrelépésének vehetjük. Mint amikor Oidipusz ismert rá Szophoklész drámájában ember voltának tragikus szépségére, szólván: „Meg akarom ismerni származásomat”. Whitman a modern individuumot fedezte föl az Újvilág pubertáskorában, amikor még együtt volt a fekete rabszolgaság, az indiánok nomád társadalma, a polgári vállalkozó kedv nagyvonalúsága és kegyetlensége, a szerencsevadászok mohósága meg a pionírok, sínlerakók s a magukra és családjukra utalt farmerek erkölcsse, talán jámborsága, ereje és önvédelmi agresszivitása. Whitman egyik versében így szól a dekadenciával még megfertőzeten *én* vallo-mása: „Az egyént énekelem”. És ez minden, csak nem elszigeteltség, „izoláció”, ahogy nekem tanították az individualizmusról, amely önzésen és gőgön, társadalmi előjogokon nyugodott állítólag. Whitman expresszív költeményeiben az elnyomottság, a szolgaság és az alattvalói szerep elleni lázadást jelenti: prométheuszi parázs tüze táplálta százhatvan évvel ezelőtt.

(*Darwin nyomában*) Tornai történelemfilozófiája – egyúttal antropológiája – a történelem előtti emberig visszatekint. „Az emberteremtésről beszélő mítoszok – kellő értelmezéssel – nem állnak messze az evolúciós elmélettől” – írja az esszé-

kötet címadó tanulmányában. Ezt a gondolatot így fejleszti tovább, egyelőre még mindig *Az esztétikai nihilizmus* fejezetében: „Az igazi action gratuite: küzdelem a világ összes megvilágosodásainak fantazmái ellen!” Attól eltekintve, hogy nem érdek nélküli küzdelemről ír, a *megvilágosodás* szót én nem használnám olyan pejoratíván, mint Tornai. Nemcsak a régi, megszállott ige hirdetői és mai utódaik, a sült galamb várók gyülekezeteinek megrögzött szélhámósai használják e szót állítólagos látomásaikra: a heurisztikus élmény s a költői ihlet szinonimájának is elfogadom. A megvilágosodás szerencsés gondolkodói mozzanat is lehet, amelyben a fölismerések részletei váratlanul elrendeződnek, egy kedvező meglátás vagy ötlet hatására szemléleti egésszé állnak össze, és világosságot gyűjtenek, hogy az ismeretek labirintusában tovább haladva, a dolgok magváig hatoljunk, akkor is, ha nincs a kezünkben Ariadné fonala, mint Thészeusznek. A hasonlat azért ide illő, mert amikor Tornai verset ír, vagy esszéiben elmélkedik, nem egy korábbi valómása szerint Erősz, a Szerelem – vagy kedvelt szavával: a libidó – készteti, hajtja célja felé, mint a mondabeli Thészeuszt.

A *gondolat evolúciójának* metaforikusan kifejezett lényegi tartalma igaz: a tudásvágy készítéséről és az ész szabadságharcáról van szó az emberi történetben az ideológiai fantomok és illúziók ellen. Régi olvasmányaimból a történelmi dialektika elve nem vészett ki nyomtalanul, ezért úgy vélem, az emberiség tudása, öntudata tévedések terheit cipelve halad előre, ám eközben fokozatosan elveti ideológiai koloncát, és bár újabbakat talál ki a még új, ismeretlen körülmények hatására, kritikai képessége igenis fejlődik, igaz, olykor évszázados visszaesésekkel, mint például a középkorban, de olykor ugrásszerűen, mint a 16–17. században. A lángésznek nemcsak az a képesség adatott meg, hogy fölismeri az elavultat. Képes arra, hogy fölvezolja a küszöbön álló korszak új világképét, melyből kikiktatta a visszahúzó elemeket. Ebben különbözik az új tanok veszélyes hirdetőitől, akik teleologikus vágyképüket erőszakolják rá ismereteinkre.

Az esszékötetben a *„Megfejtethetlen létünk anyja”* című tanulmányban gondolja végig Tornai részletesebben az emberi történetet, amelynek eddig még sosem látott veszélyeztetettségi fokára jutottunk. Stave Jones *Darwin szelleme – a fajok eredete mai változatban* (2003) című könyvét kommentálja Tornai eredeti következtetésekkel, irodalmi vonatkozásokkal gazdagon. Az evolúciós elmélet klasszikusáról, Darwinról, mint írja, nem cáfolatokat ad ez a könyv, hanem a legújabb tudományos eredményekkel megtoldva gondolja tovább a fajok eredetét. Jókora kiigazítással él, amikor az evolúciós folyamatból kitessekel a fejlődéselvet, és a pusztaság változások sorozatára egyszerűsíti, végigtekintve a legújabb kor barbárságain. Tornai inkább a Jones-műben rejlő esztétikumot, az összefüggő látomást köszönti, mint cáfolhatatlan tudományos vívmányt, amelynek azért nincs híjával a mű: „Jones könyvét az teszi költészetté, hogy [...] sohasem látott vízióját adja annak, amit egyébként lehetetlen vagy nagyon nehéz leírni: a teljességgel ellentmondásos, paradox létnek”. A világ tele van paradoxonokkal, akárcsak Tornai költői énje, de nem merném megítélni az élővilág darwini fejlődésánál abból a szempontból, hogy mennyire áll közel a hegeli fejlődésmélethez, melynek lényege a történelmi dialektika, az, hogy a fejlődés törésekkel és visszaesésekkel, ám egyben nagy minőségi ugrásokkal halad előre. A teleológiát elfelejtjük, cél nincsen, de

attól még lehetséges a fejlődés. Ahogy a történelem olykor évszázadokra megtorpant vagy visszafelé haladt, mint a középkor korai évszázadaiban, majd a városi polgárság megerősödésével mégis megvalósult a parlamenti demokrácia – nem lehetséges-e, hogy a fajok történetében is hasonló játszódott le az egysejtűtől a homo sapiensig haladva? Nos, a genetika tudománya alaposan felkavarta ezt az elképzelést. Tornai egyik Jones-idézetében ezt olvasom: „az evolúciónak nincs szükség fejlődésre. Az idő ugyanis az evolúció minden alkotását halálosan megsebzí”. Vajon a genetika mindenestül megdöntötte Darwinnak azt a tételét, hogy a természetes kiválasztódás és a környezethez való alkalmazkodás dönti el a fajok sorsát és változásait? Tornai bekapcsolja az evolúciós folyamat legfontosabb fogalmait: „a természetes kiválaszt[ód]ás motorja a változással együtt járó alkalmazkodás. Ez a legfőbb érv az ellen, hogy a természetben véletlenül alakulnak ki a végtelen számú fajok és alfajok”. Bennem fölmerül azonban a kérdés, hogy két, egymástól tízenöt-húszezer kilométerre, azonos vagy hasonló éghajlati, magaslatti és talajviszonyok s más környezeti adottságok közepette szükségképpen hasonlóan alkalmazkodnak-e az egymással rokonítható fajok és alfajok? Legyenek bár ízeltlábú rovarok, hüllők, emlősök vagy emberek. Fogas kérdés ez, nem is vállalkoznék másra, mint a kérdésre. Nem tapasztaltuk-e elégszer, hogy az új fölfedezések hirdetői mindenáron meg akarnak szabadulni a régi tanoktól, azoktól a lényegi vagy részletigazságoktól is, amelyekkel együtt igazak az újabbak is? (Mint Euklidesz és Bolyai geometriája.) Tornai erre hajlik, bár el van bővölve az evolúciós fejlődést hirdető Jones könyvének költői szépségétől. Ő azt sajnálja, hogy a szinte egy időben élő Darwin és Mendel, a genetika atyja, nem tudott egymásról. A darwini evolúciós elmélet meg a „mendelezés” egyszerre igaz, akkor is, ha másfélszáz év alatt rengeteg helyesbítésre, pontosításra szorultak. Gyanítom, folyamatos egyeztetésük sem maradhat el, és vannak, akik ezt százszor jobban tudják, mint az érdeklődő irodalmárok, még az olyan széles látókörűeket is közéjük értve, mint Tornai. De a költőnek is le kell vonnia konzekvenciáját, filozófiai nézeteire is támaszkodva: „Lehet, hogy ő [Jones] is tudja, amit ma már sok biológus, elméleti fizikus és – hadd tegyek egy nagy ugrást – a tantrikus buddhizmus tud, azt, hogy bizonyos elmélyedés-szemlélet fokán megszűnik a különbség objektív és szubjektív, megfigyelt és megfigyelő között”. Amikor Tornai a természettudományokra is kiterjeszti érdeklődését, a költői önismeretét akarja minél megbízhatóbb alapokra fektetni. De lehet, hogy egy „profi” antropológust is elgondolkoztatna érvelésével.

(*A semmi esztétikuma ellen*) Tornai elmékedéseinek egy jelentős hányada a könyv címében is megnevezett *esztétikai nihilizmus* elhárítására irányul. Az önmegsemmisítő művészet komolyan vehető kísérleteit a 20. század művészete rendre végigpróbálta az avantgárd néhány irányzatában, értékes fölismerésekre jutva, míg el nem érkezett a belátásig, hogy a művészet öngyilkosságát meg kell akadályozni a leendő nemzedékek érdekében, s a vaslogika hamis, mely a kétségbeesés vagy a cinizmus határára csábította Ádám utódait a hagyományok gyorsuló folyamatban véghezvitt elhajigálásával. A meglevő tudás új és új, egyéni kombinációs lehetőségei szinte végtelenek. A művészetek halála nem szükségszerű sem egyéni, sem nemzeti, sem emberiségi szempontból. Tornai mint a világfolklor egyik legjobb ismerője s mint a bartókiság ötvözője a modern világrámlatok vívmányaival,

hitelesen szólal föl az esztétikai nihilizmus ellen, amely a 19. század gondolkodástörténetében (nemcsak Nietzschével, hanem már de Sade-dal, majd a költészetben Baudelaire-rel, Lautreamont-nal és másokkal kezdődően) az *erkölcsi* nihilizmust követte, előkészítve az *esztétikai* nihilizmust. (Baudelaire még klasszikus szépséggel fejezte ki amorális nézeteit.) A szabadság torz értelmezésének tulajdoníthatjuk nézeteiket és annak, hogy a százezerszer megcsúfolt erkölcsi tanítások elvesztették hitelességüket. Az antimoralisták radikalizmusa fontos volt az ember önismeretének, ha nem is az övék lesz az utolsó szó. Fontos volt a lélek mélységeinek – Freud elé vágó – feltárása, akárcsak az „új borzongások”, amelyeket Baudelaire hirdetett. Tornai figyelemreméltón állapítja meg: „A szabadság persze egyenlő a minél több szabadsággal, és a 20. század végéig, máig bármilyen ötlettel, mázoltmánnyal, a ronda kultuszával, élvezhetetlen színekkel és formákkal megjelenhet bármelyik »zseni« a piacon, ahol semmi nem számít, csak a kultikus név vagy a gátlátalan esztéták hejehujázása”. Joggal állapítja meg: „A kommersz filmek elsöpörték a művészfilmet” – mennyire igaz ez a leglátványosabban és leggyorsabban lejátszódó (mert a pénz hatalmától legjobban függő) művészet romlására. Az irodalomban, nagy lemondások árán, még teremnek remekművek az új nemzedékek részéről. A zeneművészetben a hangszeres zenészekben, a klasszikus művek előadóiiban bízhatunk: úgy állnak őrhelyükön, mint a hatszáz éves székesegyházak, amelyeket nem kezdhet ki az idő: restaurátorok hada gondoskodik róla. Megszívlelendő Tornai szava: „A létezés kezdetéről és szükségszerű végéről szóló filozófiai és vallási tanítások archaikus mániák, mert egyoldalúak”. Ugyanez a művészetekre is igaz. Az elkerülhetetlen *változás* nem vezet szükségképpen valamilyen célba, üdvösségbe, de a *semmibe* sem. Nem az a megrögzött konzervatív, aki az értékek megmaradását vallja, hanem az, aki a nemes hagyományok eltörlésére tör és ezzel megálljt parancsol a folytatóknak. Ma főként a hamis próféták kezében van a hangosító. Remélem, akikhez kell, eljutnak Tornai szavai. Ő az egyik legmodernebb gondolkodó a hagyományvédők között, egyben hagyományhű költő a modernek között. (*Gondolat*)

ALFÖLDY JENŐ

1%

A személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény jogot ad a magánszemélyeknek arra, hogy befizetett adójuk – törvényben meghatározott részének – közcélú felhasználásáról törvényben megjelölt kedvezményezett javára nyilatkozatban rendelkezzenek.

Az *Alföld Alapítvány* 2012-ben az irodalom barátai, a lap törekvéseivel szimpatizáló olvasók 54.453 Ft-tal támogatták a folyóirat zavartalanabb megjelenésének érdekében. Megköszönve segítségüket, arra kérjük olvasóinkat, továbbra is éljenek a kulturális fórumok támogatásának lehetőségével, s idejü jövedelemadójuk 1%-os kedvezményezettjeként az

18540831-1-09 adószámú

Alföld Alapítványt tüntessék fel.

Főszerkesztő és felelős kiadó: ACZÉL GÉZA

Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége

Tipográfia: Kass János

Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége. Nyomás: PIREHAB Nonprofit Kft. Nyomdaüzeme, Debrecen

Felelős vezető: Becker György vezérigazgató

Index: 25 901 ISSN: 0401—3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. Telefon és fax: (52) 412-626 — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál (Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900). További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 7200 Ft, félévi 3600 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.

